

Řiháček, Vítězslav

**Národohospodářský význam a otázka možnosti evidence a plánování
základní struktury nákladů oběhu na socialistickém trhu**

In: Řiháček, Vítězslav. *Základní struktura nákladů oběhu a vývoj její
proporce na socialistickém organizovaném trhu*. Vyd. 1. Praha: Státní
pedagogické nakladatelství, 1959, pp. [85]-117

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119052>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KAPITOLA TŘETÍ

NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ VÝZNAM A OTÁZKA MOŽNOSTI EVIDENCE A PLÁNOVÁNÍ ZÁKLADNÍ STRUKTURY NÁKLADŮ OBĚHU NA SOCIALISTICKÉM TRHU

(Národohospodářský význam evidence a plánování změn v proporci základní struktury nákladů oběhu za socialismu. Současná praxe evidence a plánování nákladů oběhu. Možnost evidence a plánování základní struktury nákladů oběhu.)

I. Národohospodářský význam evidence a plánování změn v proporcích základní struktury nákladů oběhu za socialismu

Dosavadní rozbor ekonomické povahy jednotlivých nákladů oběhu vynakládaných v podmínkách socialistického způsobu výroby umožnil nám již poukázat na skutečnost, že za socialismu existují nejen předpoklady, ale i nutnost změny relace spotřeby práce ve sféře oběhu ke spotřebě práce ve sféře výroby, a to cestou relativního snižování položky nákladů oběhu. Přitom se ukázalo, že – proti kapitalistické praxi – začali za socialismu působit noví činitelé, kteří působí na vzájemný proporcionální poměr nákladů oběhu různých ekonomických povah, noví činitelé, kteří vyvolávají změněnou proporcii v základní struktuře nákladů oběhu i novou tendenci vývoje této proporce.

Nyní, když jsme analyzovali jednotlivé činitele působící na proporcii základní struktury, činitele, které jsme zkoumali i z toho hlediska, zda jde o faktory trvalého či dočasného charakteru, jejichž podstata tkví v objektivních procesech vlastních socialistickému způsobu výroby, či zda jsou vyvolávány v život subjektivní stránkou činnosti pracovníků socialistického obchodu, je nutno si alespoň zhruba objasnit otázku, jaký národohospodářský význam má rozbor a sledování působení těchto činitelů vývoje proporce základní struktury nákladů oběhu.

Proporcii základní struktury nákladů oběhu rozumíme poměr nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby k nákladům oběhu vyvěrajícím z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Jestliže si označíme náklady oběhu, vyvěrající ze zboží formy výroby jako „A“ a náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu jako „B“, pak proporcii základní struktury můžeme vyjádřit zlomkem $\frac{A}{B}$. Tento zlomek nám ukazuje, jakou měrou při uskutečňování oběhu zboží dochází ke spotřebě neproduktivní práce v poměru k práci produktivní.

Proporce základní struktury nám sama přímo nevyjadřuje hospodárnost při uskutečňování pohybu zboží ke spotřebitelům, hospodárnost, která má zvláště za socialismu neobyčejný význam. Pod pojmem hospodárnosti ve sféře oběhu zboží za socialismu rozumíme dosahování maximálního obratu zboží při nejlepší obsluze spotřebitelů – minimálními náklady oběhu. Kdybychom chtěli zjistit stupeň hospodárnosti ve sféře

oběhu zboží, pak bychom museli vycházet ze zlomku $\frac{\text{obrat zboží}}{A + B}$ museli bychom

zkoumat poměr položky obratu zboží k položce všech nákladů oběhu. Zlomek $\frac{A}{B}$ umožňuje nám zjistit, jak již bylo uvedeno, pouze poměr spotřeby neproduktivní a produktivní práce vynakládané na oběh zboží. Učlenění na A a B poskytuje nám zároveň možnost stanovit řadu jiných ekonomických ukazatelů. Předně můžeme zjistit podíl neproduktivních nákladů na celkových nákladech oběhu $\left(\frac{A}{A + B} \right)$,

podíl neproduktivní práce na uskutečňování obratu zboží $\left(\frac{A}{\text{obrat zboží}}\right)$, podobně jako můžeme stanovit podíl produktivní práce jak na celkových nákladech oběhu $\left(\frac{B}{A + B}\right)$, tak na položce obratu zboží $\left(\frac{B}{\text{obrat zboží}}\right)$.

Hodnotu realizovaného zboží, kterou jsme v peněžním vyjádření sledovali jako položku obratu zboží, je možno též peněžně vyjádřit jako: součet vlastních nákladů ve sféře výroby + B + čistý důchod, vytvořený ve výrobní sféře a v oběhu. (Přirozeně, že předpokládáme jednak rovnost hodnoty a ceny, jednak náklady jako výdaje práce společensky nutné.)

Na základě tohoto rozvedení můžeme procento nákladovosti, to znamená i poměr nákladů oběhu k obratu zboží, vyjádřit zlomkem:

$$\frac{A + B}{\text{vlastní náklady ve sféře výroby} + B + \text{čistý důchod}} \times 100.$$

V praxi statistiky a rozboru obchodní činnosti hovoříme o poměrných nákladech. Procento nákladovosti tedy vyjadřuje procentuální podíl nákladů oběhu z položky obratu zboží. Stoupá-li procento nákladovosti, klesá stupeň hospodárnosti oběhu zboží. Klesá-li nákladovost, stoupá hospodárnost. Je zřejmé, že procento nákladovosti a stupeň hospodárnosti oběhu zboží jsou v nepřímém poměru. Stupeň hospodárnosti, který nám vyjadřuje, jaká suma obratu zboží je uskutečněna na jednotku spotřeby práce v oběhu, můžeme opět vyjádřit zlomkem:

$$\text{stupeň hospodárnosti oběhu} = \frac{\text{vlastní náklady ve sféře výroby} + B + \text{čistý důchod}}{A + B}$$

V dalším rozboru budeme sledovat nikoli poměrné náklady, nýbrž přímo stupeň hospodárnosti oběhu, jelikož ten nám bezprostředně ukazuje na změny v rentabilitě oběhu a na národohospodářský význam sledování změn v základní struktuře nákladů oběhu. Přitom v početních příkladech budeme abstrahovat od čistého důchodu, vytvořeného ve výrobní sféře i při produktivní činnosti v oběhu, a to proto, poněvadž nám jde o zjištění, jakou úlohu sehrávají pouze změny ve velikosti jednotlivých nákladů.

Uveďme si nyní jednoduché příklady na to, jak změny v proporcí základní struktury nákladů oběhu působí na stupeň hospodárnosti oběhu. Vycházíme z předpokladu, že náklady ve sféře výroby činí 100, náklady oběhu 30, z čehož náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu 20 (tzn. $A = 10$, $B = 20$). Stupeň hospodárnosti oběhu činí $\frac{100 + 20}{10 + 20} = 4$.

Jestliže při nezměněné absolutní částce nákladů ve sféře výroby i nákladů oběhu budeme předpokládat změněnou proporcí v základní struktuře nákladů oběhu (např. $A = 20$, $B = 10$), pak stupeň hospodárnosti oběhu se sníží, neboť na oběh menšího množství ve zboží zhmotnělé práce bylo spotřebováno stejné množství práce jako v prvním případě. Anebo jiný příklad. Změna v proporcí hospodárnosti oběhu, jelikož ten nám bezprostředně ukazuje na změny v rentabilitě základní struktury vznikla tím, že $A = 5$ a $B = 25$. Za této situace činí stupeň hospodárnosti oběhu $\frac{100 + 25}{5 + 25} = 4,16$. Stupeň hospodárnosti oběhu se zvýšil, neboť na oběh většího množství ve zboží zhmotnělé práce je opět spotřebováno

stejně množství práce. Z toho plyne první závěr: při nezměněných nákladech ve sféře výroby mění se stupeň hospodárnosti oběhu zboží se změnami v proporcii základní struktury nákladů oběhu, i když se absolutní částka nákladů oběhu nemění. Stupeň hospodárnosti roste, roste-li v sumě nákladů oběhu položka nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu; stupeň hospodárnosti však klesá, klesá-li i podíl zmíněných nákladů. Obráceně je tomu tak v případě růstu či poklesu nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby. Změny položky nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby v poměru k položce nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu – při nezměněné sumě nákladů ve sféře výroby – projevují se v nepřímém poměru ke stupni hospodárnosti oběhu zboží. Stupeň hospodárnosti oběhu roste tím více, čím rychleji klesá v nezměněné sumě nákladů oběhu položka nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby.

K podobným závěrům dojdeme, jestliže sledujeme změny v proporcii základní struktury nákladů oběhu, které vedou k růstu celkové sumy nákladů oběhu.

V předchozím řešeném případě jsme totiž došli k závěru, že stupeň hospodárnosti oběhu se snižuje, roste-li v nezměněné sumě celkových nákladů oběhu položka nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby na úkor nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Všimněme si nyní otázky, jak by se změnil stupeň hospodárnosti oběhu, kdyby suma nákladů oběhu vzrostla zvětšením jedné z položek jejich základní struktury. Předpokládejme tedy, že A vzrostlo z 10 na 20, při čemž B zůstává i nadále 20. V tomto případě stupeň

hospodárnosti oběhu se rovná $\frac{100 + 20}{20 + 20} = 3$. Stupeň hospodárnosti oběhu růstem celkové sumy nákladů oběhu, vyvolaným zvětšením položky nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby, značně poklesl ($3 < 4$).

Dojde-li k růstu celkové sumy nákladů oběhu z 30 na 40, aniž se změní proporce jejich základní struktury, pak A se přibližně zvyšuje z 10 na 13,3 a B z 20 zhruba na 26,7. Stupeň hospodárnosti oběhu v tomto případě činí $\frac{100 + 26,7}{13,3 + 26,7} = 3,1$.

Stupeň hospodárnosti je při růstu celkové položky nákladů oběhu a nezměněné proporcii základní struktury vyšší než při růstu celkové položky nákladů oběhu, vyvolaném zvětšením nákladů vyvěrajících ze zboží formy produkce ($3,1 > 3$).

Jestliže však vzrostly celkové náklady oběhu z 30 na 40 následkem růstu nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů (A = 10, B z 20 vzrostlo na 30), pak stupeň hospodárnosti oběhu činí $\frac{100 + 30}{10 + 30} = 3,25$. Porovnáme-li nyní

výsledky ($3 < 3,1 < 3,25$), pak můžeme učinit tento další závěr: roste-li položka nákladů oběhu při nezměněných nákladech ve sféře výroby, pak stupeň hospodárnosti klesá tím více, čím větší podíl na zvětšení celkové sumy nákladů oběhu mají náklady vyvěrající ze zboží formy výroby.

K dalším závěrům dojdeme, budeme-li sledovat změny k proporcii základní struktury nákladů oběhu, které vedou tentokrátě nikoliv k růstu, nýbrž k poklesu celkové sumy nákladů oběhu.

Předpokládejme proto v tomto případě, že zůstává A = 10, avšak B se změnilo z 20 na 15. Nyní stupeň hospodárnosti oběhu se rovná $\frac{100 + 15}{10 + 15} = 4,6$. Náklady oběhu se vcelku snížily o 5. Úspory bylo dosaženo snížením spotřeby

práce, která představovala náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Stupeň hospodárnosti vzrostl ze 4 na 4,6.

V uvedeném případě došlo ke změně stupně hospodárnosti oběhu při poklesu celkové částky nákladů oběhu, který se projevil ve změněné proporcii základní struktury nákladů oběhu. Předpokládejme však nyní, že ke snížení nákladů oběhu z 30 na 25 opět dojde, aniž se proporce jejich základní struktury změní. V takovém případě mění se A z 10 na 8,33 a B z 20 na 16,67. Stupeň hospodárnosti

oběhu rovná se $\frac{100 + 16,67}{8,33 + 16,67} = 4,66$. Jak nám ukazuje srovnání výsledků dosavadních dvou příkladů, ($4,66 > 4,6$), stupeň hospodárnosti roste při poklesu celkové položky nákladů oběhu a nezměněné proporcii základní struktury rychleji než při poklesu celkové položky nákladů oběhu, vyvolaném úsporou nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu.

K dalšímu odlišnému výsledku docházíme, jestliže k úspoře nákladů oběhu dojde v položce nákladů vyvěrajících ze zboží formy produkce. Předpokládejme proto, že A se změnilo z 10 na 5, avšak zůstává B = 20. Nyní stupeň hospodárnosti oběhu se rovná

$\frac{100 + 20}{5 + 20} = 4,8$. Náklady oběhu se opět snížily v celku o 5, avšak tím, že úspory bylo dosaženo snížením spotřeby práce, představující náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby, vzrostl stupeň hospodárnosti na 4,8. Vzhledem k tomu, že v uvedeném případě stupeň hospodárnosti vzrostl vyšší měrou než v předešlých, ($4,8 > 4,66 > 4,6$), můžeme učinit další závěr: při nezměněné sumě nákladů ve sféře výroby roste stupeň hospodárnosti oběhu poklesem celkové sumy nákladů oběhu tím více, čím rychleji se mění proporce základní struktury nákladů oběhu poklesem nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby.

V obou případech, kdy jsme sledovali změny v objemu nákladů oběhu, zjistili jsme, že relativní růst nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu znamená poměrné zhospodárnění oběhu. Pokud jsme hovořili o nákladech vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, nutně a také správně jsme předpokládali, že se jedná o spotřebu produktivní práce ve sféře oběhu a pro oběh, která je navíc vyvolávána potřebou uchování užitné hodnoty, přeměny potenciální užitné hodnoty ve skutečnou či potřebou jejího kvantitativního konkretizování, tak jak jsme již o tom hovořili ve stati zabývající se podstatou Marxova dělení nákladů oběhu do jejich základní struktury. Nezbytnost takových nákladů je dána skutečností, že výroba nemůže postihnout zvláštnosti poptávky, zvláštnosti užitné hodnoty, které vystupují do popředí teprve na trhu. Kulturní obsluha spotřebitele je tedy bez nich nemyslitelná.

Za socialismu jsou však všestranným rozvojem výroby a přenášením poznatků z průzkumu spotřebitelské poptávky na výrobu vytvářeny podmínky pro to, aby postupně část těchto nákladů přejímala výroba sama, takže dochází ke spotřebě práce, která přestává mít charakter nákladů oběhu. Srovnáme si nyní, jakých výsledků dosáhneme, jestliže budeme uvažovat o přeměně části nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu na náklady ve sféře výroby.

První příklad předpokládá původní situaci: A = 10, B = 20, náklady ve sféře výroby 100. Stupeň hospodárnosti oběhu činí $\frac{100 + 20}{10 + 20} = 4$. Jestliže však B se změní z 20 na 10, kdežto náklady ve sféře výroby vzrostou na 100, pak stupeň

hospodárnosti oběhu vzroste $\frac{110 + 10}{10 + 10} = 6$. I když v praxi stupeň hospodárnosti

nevzroste takovou měrou, jak nám ukázal názorný příklad – jelikož v čitateli hodnota obíhajícího zboží se následkem vyšší výrobnosti práce, kterou disponuje oproti obchodním složkám výroba, poněkud poklesne, přece jen změna v proporci nákladní struktury, vyvolaná přeměnou části nákladů oběhu na náklady ve sféře výroby znamená značné zhospodárnění oběhu.

Uvedený příklad přivádí nás k dalšímu závěru: změny v proporci základní struktury a jejich vliv na stupeň hospodárnosti oběhu nelze zkoumat nezávisle na změnách v objemu nákladů ve sféře výroby.

Takové jsou poznatky, které nás vedou k pochopení skutečnosti, že sledování a usměrňování vývoje proporce základní struktury nám umožňuje nepřímo i sledovat a zvyšovat hospodárnost oběhu, a že má tudíž velký národohospodářský význam.

Sledování změn v základní struktuře nákladů oběhu a působení na ně má dále význam pro sledování i formování vývoje změn ceny a hodnoty zboží v socialistické společnosti. Tak na příklad snížení poměrných nákladů oběhu nemusí být vždy ekonomickým předpokladem snížení hodnoty zboží. Je jím pouze tehdy, jestliže snížení nákladů oběhu bylo uskutečněno v položce nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. A to opět zpravidla tehdy, došlo-li ke snížení těchto nákladů zvýšením produktivity práce při dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu, takže se zkrátila společensky nutná doba, která určuje velikost hodnoty. Snížení nákladů oběhu v položce nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby samo ke snížení hodnoty zboží vést nemůže, jelikož jde o zmenšení pouze neproduktivní spotřeby práce, která se nepodílí na tvorbě hodnoty. Poněkud odlišný poznatek učiníme, sledujeme-li z hlediska základní struktury nákladů oběhu vliv změn v jejich objemu na cenu zboží. Snížili-li se v položce nákladů oběhu pouze náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, pak dochází nejen ke snížení hodnoty, ale tím i k vytváření předpokladů pro snížení ceny zboží. Avšak i snižování nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby, přesto že neznámá snížení hodnoty zboží, je jedním z nástrojů snižování ceny zboží. Je tomu tak proto, že snížení nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby znamená zmenšení části hodnoty produktu pro společnost, kterou jsou tyto náklady hrazeny. Snížení cen zboží, vyvolané zmenšením položky nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby je tedy umožněno tím, že zmenšením části produktu pro společnost, která připadá na úhradu neproduktivních obchodních nákladů, větší jeho část může přejít nejen do výrobní, ale i individuální spotřeby. Socialistický stát může (i při jinak nezměněné koupěschopné poptávce) při zvětšeném fondu zboží stanovit nižší ceny, neboť nastává situace, kdy proti většímu množství zboží stojí nezměněná suma peněz. V případě, že by úspora neproduktivních nákladů nevedla k rozšíření výroby zboží, stála by proti stejnému množství zboží menší suma peněz. V obou případech se mění kvantitativní vyjádření hodnoty zboží v penězích, v peněžní jednotce, a ceny zboží se snižují. Je přirozené, že zde si všímáme a z celkové sumy vyjímáme pouze tu část peněz, která v socialistickém státě představuje kupní fond obyvatelstva a maloobchodní ceny spotřebních předmětů. Ze všeho vyplývá, že sledování změn v proporcích základní struktury nákladů oběhu má nemalý význam jak pro teoretickou, tak pro praktickou analýzu poměru ceny a hodnoty na socialistickém trhu, že má nemalý význam pro studium působení zákona hodnoty a pro správné využívání působení zákona hodnoty v hospodářské praxi socialistické společnosti.

Nedocnění, případně ignorování významu dvojakého ekonomického charakteru nákladů oběhu může za socialismu vést k nedostatkům v praxi vnitřního obchodu samého. Předně je třeba si uvědomit, že řádné učlenění nákladů obou skupin umožňuje snižovat celkovou spotřebu práce v oběhu. Tak např. řádné učlenění nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy napomáhá úspoře tím, že vymezuje objem spotřeby, která je plně vyjádřitelná technickohospodářskými normami. Spotřebu jak živé, tak i zhmotnělé práce, která má charakter dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, lze v širokém rozsahu vyjádřit v technickohospodářských normách. Zdaleka tomu tak není v případě nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby. Vzhledem k tomu, že tvorba technickohospodářských norem hraje jednu z předních rolí při snižování nákladovosti v chozrasčotně hospodařících socialistických podnicích, má přesné vymezení technicky plně normovatelné práce závažný význam.

Zásadně můžeme říci, že socialistická společnost má zájem jak na snižování nákladů oběhu vyvěrajících ze zboží formy výroby, tak také nákladů vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Současná praxe ukazuje, že nejen nejzávažnějším, ale i nejobtížnějším úkolem, který musí řešit pracovníci socialistického obchodu, je důsledné odstraňování nákladů vyvěrajících ze zboží formy výroby, které vznikají jako nenormální náklady přepravy, skladování a konečné úpravy zboží. Jde o to, aby byla odstraněna spotřeba práce v oběhu, která sice co do formy se jeví jako náklady na dodatečné výrobní procesy ve sféře oběhu, představuje však v podstatě náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. V tomto případě však nejde jen o to, aby byly dodržovány normy spotřeby práce na dodatečné výrobní procesy, ale aby tyto normy byly soustavně a důsledně prověřovány. Jde o to, aby pracovníci socialistického obchodu na základě hluboké znalosti ekonomického členění nákladů oběhu odhalovali zastaralé normy jako normy, které zaostávají za existujícím stupněm produktivity práce, které působením zákona neustálého růstu produktivity práce nevyjadřují již společensky nutné vynaložení práce na oběh.

Uvedené úkoly se opírají o skutečnost, že ekonomické členění nákladů oběhu umožňuje ve sféře oběhu vést hranici společenské výroby zboží. Tím nám napomáhá i při analýze tvorby národního důchodu za socialismu. Při této příležitosti je třeba upozornit alespoň na jeden případ nesprávného chápání významu vztahu změn v proporcích základní struktury nákladů oběhu k objemu nákladů ve sféře výroby. Sledování a usměrňování evidence a plánování vývoje proporce základní struktury nákladů oběhu nepomáhá pouze zvyšovat socialistickou hospodárnost v oběhu, nýbrž napomáhá i přesnému stanovení podílu obchodu na vytváření národního důchodu socialistického státu.

Národní důchod, jak známo, představuje plody produktivní práce, vynakládané v oblasti materiální výroby. Skutečnost, že i v obchodě dochází ke spotřebě produktivní práce – nákladům oběhu vyvěrajícím z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu – znamená, že i obchod se zčásti podílí jak na tvorbě společenského produktu, tak i národního důchodu.

Z poznání, že na tvorbě národního důchodu se podílí pouze náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu, a nikoliv náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby, vznikl a rozšířil se názor, jako by se naše ekonomická statistika dopouštěla jistých nepřesností při zjišťování objemu národního důchodu socialistického státu. Tento dojem byl vyvolán skutečností, že v praxi socialistické statistiky se národní důchod vyjadřuje peněžně v podstatě jako součet mezd a platů pracujících ve výrobních odvětvích, čistého důchodu

chozrasčotních podniků spolu s odvody ze žisku, obrátové daně, peněžních příjmů pracujících ve výrobních družstvech a čistého důchodu těchto družstev, peněžních příjmů malovýrobců. Kromě těchto položek započítávají se do národního důchodu i veškeré příjmy zaměstnanců v obchodě a čistý důchod obchodních podniků. Tyto příjmy představují úhradu jak produktivně, tak i neproduktivně vynaložené živé práce v obchodě. V praxi z tohoto hlediska uvedené příjmy nejsou děleny – socialistická evidence nezískává v účetních výkazech k takovému rozdělení ani potřebné podklady, neboť ani účetní evidence netřídí náklady oběhu podle jejich ekonomické povahy. Z toho vzniká dojem, jako by do národního důchodu byly neoprávněně započítávány položky, představující neproduktivní spotřebu práce v oběhu. Zároveň bývá tento fakt omlouván tvrzením, že zkreslení objemu národního důchodu je za socialismu mnohem nižší než za kapitalismu, kdy je také výrazně odlišná proporce základní struktury nákladů oběhu. V tomto smyslu hovoří na příklad J. Horský ve své knize „Jak pracovat s čísly“: „V obchodě sice není všechna práce produktivní a tím hodnotovná, avšak v socialismu se z praktických a početných důvodů počítá do národního důchodu celý obchod (jen vnitřní, nikoli zahraniční). To proto, že v socialismu převažující část práce v obchodu tvoří hodnotu (chránění, třídění, rozvažování, balení zboží aj.). Vzhledem k malému podílu obchodu na národním důchodu je zkreslení nepatrné. V kapitalistických zemích však značné neproduktivní obchodní náklady (zejména reklama apod.) nafukují rozsah národního důchodu.“¹²⁵⁾

Kdyby tomu tak ve skutečnosti bylo, pak bychom měli povinnost dosáhnout toho, aby naše statistická evidence zpodobňovala výsledky práce naší společnosti bez jakéhokoli, třeba nepatrného zkreslení, což by bez znalosti proporce základní struktury nákladů oběhu a bez znalosti jejího vývoje nebylo naprosto možné. Jestliže si uvědomíme, že „za socialismu je růst národního důchodu nejdůležitějším ukazatelem životní úrovně pracujících, poněvadž je provázen zvětšováním důchodu dělníků, rolníků a inteligence,“¹²⁶⁾ pak by tuto funkci ukazatele nepřesně zjištěný růst národního důchodu plnit řádně nemohl. Došlo-li by na příklad v socialistickém hospodářství k růstu národního důchodu při současné změně proporce základní struktury nákladů oběhu, při které se poměrně sníží náklady vyvěrající ze zboží formy výroby, pak, kdyby zmíněná metoda byla vskutku nepřesná, zjistili bychom nižší tempo růstu národního důchodu, než jaké by bylo ve skutečnosti. Předpokládáme-li, že za socialismu probíhá taková tendence změny v proporcích základní struktury nákladů oběhu, pak by ovšem šlo o tím závažnější nepřesnost, tempo růstu národního důchodu by nebylo vyjádřeno v plné míře.

Zde je však nutno ukázat na to, že zmíněná metoda není ve skutečnosti nepřesná a že ke stanovení objemu národního důchodu není nutné určení proporce základní struktury nákladů oběhu. Tím, že orgány naší statistiky započítávají do národního důchodu i mzdy a platy a čistý důchod obchodních podniků i potud, pokud tyto částky představují spotřebu neproduktivně vynaložené práce, tím započítávají do národního důchodu hodnotu vyrobenou ve výrobním procesu, která však není vyjádřena v peněžních příjmech pracujících či obrátové dani a v čistých důchodech socialistických výrobních podniků. Mzdy neproduktivních pracovníků obchodu jsou totiž uhrazovány z maloobchodního rozpětí, které představuje část produktu práce pro společnost, část vytvořenou v produktivní materiální výrobě. Tato část produktu práce pro společnost se v peněžní formě objevuje teprve ve

¹²⁵⁾ J. Horský: Jak pracovat s čísly, str. 79.

¹²⁶⁾ Politická ekonomie, Učebnice, str. 539.

formě mezd a platů neproduktivních pracovníků oběhu a čistých důchodů obchodních podniků. Jejich začlenění do položky národního důchodu je tedy plně oprávněné a nezkrsluje ani objem ani tempo růstu národního důchodu.

Sledování změn v základní struktuře nákladů oběhu není tudíž podmínkou pro přesné zjištění objemu a tempa růstu národního důchodu. Sledování změn v základní struktuře je však podmínkou pro zjištění podílu vynaložené práce ve sféře oběhu na tvorbě národního důchodu.

Při stanovení významu evidence a plánování změn v proporcí základní struktury nákladů oběhu za socialismu jsme poněkud více místa věnovali otázce vztahu základní struktury nákladů oběhu a národního důchodu. Učinili jsme tak jen proto, abychom přesně vymezili úlohu, kterou hraje sledování změn v proporcí základní struktury v teorii i v praxi socialistického hospodářství. Vždyť stejně nesprávné a škodlivé by bylo jak nedoceňování, tak také přeceňování tohoto významu. Nicméně všechny uvedené příklady ukazují alespoň v hrubých rysech na velký národohospodářský význam, který toto sledování a usměrňování změn v proporcí základní struktury za socialismu má.¹²⁷⁾

Evidovat a plánovat tyto změny i samu tendenci vývoje proporce základní struktury nákladů oběhu nelze bez rozboru současné praxe evidence a plánování nákladů oběhu.

II. Současná praxe evidence a plánování nákladů oběhu

Důležitým předpokladem úspěšného plánování socialistického obchodu, ve kterém plánování nákladů oběhu zaujímá jedno z nejpřednějších míst, je řádná evidence. Vzhledem k tomu, že v případě nákladů oběhu jde převážně o „hodnotovou“, finanční stránku činnosti socialistického obchodu, jsou základními podklady pro evidenci nákladů oběhu účetní výkazy a základní formou evidence – účetní evidence.

Účetní evidence nákladů oběhu je na vnitřním socialistickém trhu vedena podle odvětví obchodní činnosti, a to předně podle Účtové osnovy pro podniky vnitřního obchodu odděleně pro velkoobchodní sklady, maloobchodní prodejny a provozovny společného stravování. Odděleně jsou též účtovány správní náklady, správní režie souvisejí s vedením obchodních podniků. Účetně jsou též evidovány náklady oběhu souvisejí s výkupem zemědělských výrobků.

Takto jsou do čtyř základních skupin učleněny náklady oběhu podle odvětví a článků obchodní činnosti. Uvedené členění, které je nutné proto, poněvadž si je vyžadují zvláštnosti vzniku a rozsahu nákladů oběhu v jednotlivých člancích a odvětvích socialistického obchodu, je však pouze členěním základním. I když v současné praxi a evidence plánování nákladů oběhu nejsou tyto náklady oběhu plánovány a evidovány s přihlédnutím k jejich utřídění do základní struktury nákladů oběhu, neznamená to, že by byly v jednotlivých člancích a odvětvích plánovány a evidovány pouze globálně, tj. ve své úhrnné sumě. Důležitý úkol,

¹²⁷⁾ Podobné stanovisko, i když vyjádřené z obecnějších hledisek, zaujímá V. Halaxa v knize Produktivita práce (str. 33 a 34): „...pre socialistickú spoločnosť má veľký význam evidencia produktívnej a neproduktívnej práce, sledovanie proporcie pracovníkov produktívnych a neproduktívnych.“ A dále: „Rozdelenie na produktívnu a neproduktívnu prácu v socialistickej spoločnosti je veľmi dôležité. Pomocou absolútneho zvyšovania objemu produktívnej práce za súčasného zvyšovania jej produktivity a neustáleho upevňovania ekonomie materiálnych nákladov, sa rozvíjajú výrobné sily spoločnosti a postupne sa buduje materiálna základna socializmu a upevňuje sa socialistické zriadenie.“

jímž je dodržování zásad hospodárnosti oběhu snižováním poměrných nákladů, si vyžaduje, aby byly evidovány a plánovány náklady oběhu rozříděné podle co nejvýhodnějších hledisek.

Můžeme stanovit několik hledisek, která byla a jsou doposud východisky při vytváření nomenklatury nákladů oběhu, nutných k tomu, aby jednotná klasifikace položek nákladů oběhu napomáhala evidenci a plánování pomocí výkazových (skutečných) i plánovaných údajů. Zároveň je více hledisek použito též proto, poněvadž si to vyžaduje také rozmanitá výše a struktura nákladů oběhu v různých člancích, formách a odvětvích obchodu. Základní hlediska, ze kterých lze třídit náklady oběhu buď podle jejich funkce při uskutečňování jednotlivých fází pohybu od výroby ke spotřebě, či podle opotřebením a spotřeby různých druhů prostředků obchodních podniků, umožňují naplňovat požadavky Směrnic k účtové osnově, vydaných pro podniky vnitřního obchodu. Podle nich „evidence a kontrola nákladů musí být organizována tak, aby se předešlo překračování nákladových norem a výdajových limitů, stanovených finančním plánem. Dále musí poskytovat včas a v stanoveném členění podklady nutné pro kontrolu plnění finančního plánu a rozpočtů.“¹²⁸⁾

Ve všech člancích a odvětvích obchodní činnosti dává přehled o členění nákladů oběhu praxe analytické evidence. V naší republice jsme se při evidenci nákladů oběhu opírali o sovětskou praxi, podle které byly do nedávna u nás v obchodních skladech a prodejnách sledovány náklady oběhu podle těchto typových položek:

1. Náklady na železniční, vodní a leteckou dopravu.
2. Náklady na automobilovou a ostatní silniční dopravu.
3. Časové a úkolové mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
4. Premiové mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
5. Mzdy pracovníků mimo evidenční stav neobsažené v ostatních položkách.
6. Příspěvky na národní pojištění.
7. Náklady na ochranu práce a bezpečnostní techniku.
8. Nájemné z budov, místností a inventáře.
9. Odpisy investičních prací v najatých základních prostředcích.
10. Náklady na bezpečnostní službu neprováděnou pracovníky v evidenčním stavu.
11. Náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře v provozu.
12. Odpisy budov, zařízení a inventáře.
13. Náklady na přechodné skladování, úpravu, třídění, balení a roznášku zboží.
14. Provoz chladících zařízení a nákup ledu.
15. Služební cesty a přesídlení.
16. Provozování vlastní osobní autodopravy.
17. Kancelářské, poštovní, telegrafní a telefonní náklady.
18. Reklama a výzdoba.
19. Úroky z úvěrů (debetní zůstatek).
20. Ztráty na zboží a materiálových zásobách při dopravě a skladování nepřevyšující stanovené normy.
21. Ztráty na zboží a materiálových zásobách převyšující stanovené normy.
22. Náklady na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z prodeje obalů.
23. Náklady na přípravu kádrů.
24. Ostatní náklady oběhu.

Takto byly evidovány náklady oběhu ve velkoobchodních skladech a maloobchodních prodejnách státního obchodu (v resortu ministerstva vnitřního obchodu) v letech 1953 a 1954. V roce 1955 byl doplněn počet položek o položku nákladů v drobné maloobchodní síti, v podstatě o odměny prodávacům vyplácené

¹²⁸⁾ Směrnice k účtové osnově pro podniky vnitř. obchodu, str. 134.

mimo mzdový fond. V uvedeném roce byly tedy poslední položky analytické evidence tyto:

24. Náklady v drobné maloobchodní síti.
25. Ostatní náklady oběhu.

Evidence nákladů oběhu v provozovnách společného stravování byla v roce 1953 a 1954 v položkách 1. až 10. totožná se zněním položek velkoobchodních skladů a maloobchodních provozoven. Odlišné číslování a částečně i obsah se týká položek 11 až 25:

11. Náklady na udržování a odpisy pracovních oděvů, stolního prádla, výbavy a ostatních drobných a krátkodobých předmětů.
12. Náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře v provozu.
13. Spotřeba paliva, páry a elektrické energie k výrobním účelům.
14. Provoz chladících zařízení a nákup ledu.
15. Služební cesty a přesídlení.
16. Odpisy budov, zařízení a inventáře.
17. Kancelářské, poštovní, telegrafní a telefonní náklady.
18. Reklama a výzdoba.
19. Úroky z úvěrů (debetní zůstatek).
20. Ztráty na zboží a materiálových zásobách při dopravě a skladování nepřevyšující stanovené normy.
21. Ztráty na zboží a materiálových zásobách převyšující stanovené normy.
22. Náklady na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z prodeje obalů.
23. Rozbití a ztráty nádobí a jídelních příborů.
24. Náklady na přípravu kádřů.
25. Ostatní náklady na oběh.

V roce 1955 byly poslední dvě položky tyto:

25. Náklady v drobné maloobchodní síti.
26. Ostatní náklady na oběh.

Náklady oběhu, představující správní režii souvisící s vedením podniku (podnikové ředitelství, chozrasčotní hlavní správy) byly vedeny v letech 1953 a 1954 v rozčlenění na tyto typové položky:

1. Časové a úkolové mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
2. Prémiové mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
3. Mzdy pracovníků mimo evidenční stav neobsažené v ostatních položkách.
4. Příspěvky na národní pojištění.
5. Nájemné z budov, místností a inventáře.
6. Odpisy investičních prací v najatých základních prostředcích.
7. Náklady na běžné opravy a náklady na udržování budov, místností a inventáře v provozu.
8. Služební cesty a přesídlení.
9. Provozování vlastní osobní autodopravy.
10. Kancelářské, poštovní, telegrafní a telefonní náklady.
11. Ostatní správní režie.

V roce 1955 byl počet položek nákladů správní režie snížen spojením podle schématu:

1953 a 1954	1955
Pol. 1, 2, 3	— Pol. 1
Pol. 4	— Pol. 2
Pol. 5	— Pol. 3
	atd.

Uvedené členění nákladů oběhu bylo aplikací sovětského třídění nákladů na poměrně stejnorodé skupiny a jako takové poskytovalo podklady pro plánování, kontrolu a rozbor nákladů oběhu podle nejtypičtějších položek obchodní činnosti. Přesto se ozývaly hlasy, které poukazovaly na nedostatky v třídění nákladů oběhu. Zejména bylo vytýkáno, že toto členění „nedává přehled o tom, kolik obchodní podnik stojí průběh jednotlivých fází oběhu, ani o tom, jak jsou využívány prostředky, které má podnik k plnění svých úkolů k dispozici. Velký počet položek pak způsobuje značnou pracnost jak při plánování, tak i při evidenci nákladů. Zaviňuje rovněž nepřesnosti při rozpisu plánů nákladů a při hospodářském rozboru mezipodnikovým srovnáním.“¹²⁹⁾

Pro plán na rok 1956 byly proto stanoveny souhrnnější položky, a to typové položky jednotné pro velkoobchodní sklady, maloobchodní prodejny a pro výkup.¹³⁰⁾

Jde o tyto položky analytické evidence:

1. Náklady na železniční, automobilovou, vodní a ostatní přepravu.
2. Mzdy.
3. Příspěvky na národní pojištění.
4. Nájemné z budov, místností a inventáře.
5. Náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře.
6. Odpisy budov, zařízení a inventáře.
7. Náklady na skladování, úpravu, třídění, balení a roznášku zboží.
8. Služební cesty, přemístění a provozování vlastní osobní dopravy.
9. Kancelářské, poštovní, telegrafní a telefonní náklady.
10. Reklama a výzdoba.
11. Úroky z úvěrů (debetní zůstatek).
12. Ztráty na zboží a materiálových zásobách nepřevyšující stanovené normy.
13. Ztráty na zboží a materiálových zásobách převyšující stanovené normy.
14. Náklady na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z prodeje obalů.
15. Náklady v drobné maloobchodní síti.
16. Ostatní náklady na oběh.

Typové položky analytické evidence nákladů provozoven společného stravování jsou převážně shodné s typovými položkami nákladů velkoobchodních skladů, maloobchodních prodejen a nákladů na výkup. Odděleně nejsou však sledovány položky 7 a 14. Navíc, a to tak, jak tomu bylo i do roku 1955, jsou sledovány:

- náklady na udržování a odpisy pracovních oděvů, stolního prádla a ostatních drobných a krátkodobých předmětů;
- spotřeba paliva, páry a elektrické energie k výrobním účelům;
- rozbití a ztráty nádobí a jídelních příborů.

Analytická evidence správní a hospodářské režie byla vedena v rozčlenění na tyto položky:

1. Základní (funkční) platy se všemi přídávky a platy doplňkovými.
2. Příspěvky na národní pojištění.
3. Pracovní cesty, služební jízdy, přemístění a udržování osobní dopravy.
4. Kancelářské náklady a náklady na spoje.
5. Udržování, odpisy budov a inventáře správní a hospodářské povahy.
6. Ostatní správní a hospodářské náklady.

Výklad a srovnání jednotlivých typových položek analytické evidence nákladů velkoobchodních skladů, maloobchodních prodejen, nákladů na výkup s náklady provozoven společného stravování nám podává tento přehled:

¹²⁹⁾ J. Bílek: Problémy třídění nákladů na oběh, Statistický obzor, roč. 1955, str. 463.

¹³⁰⁾ Viz výnos MF č. j. 182/108.474/55 ze dne 14. října 1955. Věstník min. vnitř. obchodu, roč. 1955, čís. 34, str. 2 a 3.

Náklady velkoobchodních skladů, maloobchodních prodejen, na výkup (MVO).		Náklady provozoven společného stravování (MVO).	
Pol.		Pol.	
1	Náklady na železniční, automobilovou, vodní a ostatní přepravu.	1	dto
	Dopravní náklady na naložení, vylo- žení, přechodné skladování a po- dobné náklady při realizaci, předá- ních a přesunech zboží, pokud jde o zboží přepravované železniční, vodní a leteckou dopravou, prová- děnou vlastními či cizími dopravní- mi prostředky. (Pod touto položkou nejdou evidovány penále a pokuty. Náklady na dopravu, které se netý- kají zboží, jsou zachycovány v pří- slušných dalších položkách. Podniky obchodu palivem a stavebninami zachycují samostatně z položky 1 ještě náklady na železniční přepravu.)		dto
2	Mzdy.	2	dto
	Veškeré mzdy a platy pracovníků v evidenčním stavu i mimo něj. Těž mzdy učňů, spolu s vychová- vacím příspěvkem.		dto
3	Příspěvky na národní pojištění.	3	dto
	Příspěvky na národní pojištění z veške- rých mezd pracovníků v evidenčním stavu i mimo evidenční stav sledo- vaných v položce 2.		dto
	Nájemné z budov, místností a inven- táře.	4	dto
	Nájemné a náklady na různé služby, jako vytápění nebo poplatky za ka- nalizaci apod., pokud jsou obsaženy v nájemném. (Nejsou-li zahrnuty v nájemném, sledují se jako náklady na běžné opravy, udržování budov a inventáře v provozu.)		dto
		5	Náklady na udržování a odpisy z. pracovních oděvů, stolního prádla a ostatních drobných a krátkodobých předmětů.
			Udržování a opotřebení pracovních oděvů, stolního prádla, ložní výbavy a ostatních DKP.

5	Náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře.	6	dto
	Náklady na otop (spolu s dopravními náklady), na osvětlení, zásobování vodou, náklady na kanalizaci apod. všechny poplatky ve vlastních i najatých budovách a místnostech, pokud nejsou zahrnuty do nájemného. Náklady na provoz chladících zařízení, na opatření ledu, spotřeba elektrické energie při mechanických chladících zařízeních. Náklady na provedená opatření na ochranu práce za účelem úrazové zábrany, vyúčtované na vrub nákladů oběhu (sem nepatří investiční práce, souvisící s ochranou práce, bezpečnostní technikou a zdravotní péčí).		dto
		7	Spotřeba paliva, páry a elektrické energie k výrobním účelům.
			Hodnota spotřebovaného dříví, uhlí, plynu a ostatního paliva k výrobním účelům. Spotřeba elektrické energie, plynu nebo páry při výrobě jídel. Náklady na dodání paliva a jeho úpravu (řezání a štípání dříví prováděné jiným podnikem. Sem ovšem nepatří mzdy pracovníků mimo evidenční stav, pokud by vykonávali tyto práce).
6	Odpisy budov, zařízení a inventáře.	9	dto
	Odpisy budov, zařízení a inventáře, vlastních i najatých základních prostředků, pokud v najatých základních prostředcích byly provedeny investiční práce na vrub nájemce.		dto
7	Náklady na skladování, úpravu, třídění, balení a roznášku zboží.		
	Náklady přechodného skladování v cizích skladech a náklady za uskladnění, vyúčtování jinými podniky. Náklady na ochranu zboží před poškozením. Náklady na pořízení a rozebrání přechodných skladů, použitých příležitostně pouze v jedné sezóně. Náklady na třídění, úpravu a balení zboží (pro usnadnění prodeje, přebírání, realizaci a předání zboží). Náklady na roznášku zboží do domu odběratele.		

8	Služební cesty, přemístění a provozování vlastní osobní autodopravy.	8	dto
	Náklady na služební cesty a přesídlení i na různé jízdy veřejnými dopravními prostředky v místě. Náklady na udržování a provoz vlastních osobních aut.		dto
9	Kancelářské, poštovní, telegrafní náklady.	10	dto
	Spotřeba kancelářských potřeb (papír, pera, tiskopisy, výkazy apod.); náklady na předplatné novin a časopisů, tisk instrukčních pomůcek; náklady na telegraf a telefon apod.		dto
10	Reklama a výzdoba.	11	dto
	Náklady na reklamu, reklamní publikace (katalogy a náborové výtisky), úpravu a aranžování výkladních skříní, výstavy zboží apod.		dto
11	Úroky z úvěrů (debetní zůstatek).	12	dto
	Debetní zůstatek bankovních úroků.		dto
12	Ztráty na zboží a materiálových zásobách nepřevyšující stanovené normy.	13	dto
	Skutečně vzniklé přirozené manko na zboží a materiálových zásobách, vzniklé při dopravě a při skladování zboží a materiálu, pokud nepřevyšuje stanovené normy ztrát.		dto
13	Ztráty na zboží a materiálových zásobách převyšující stanovené normy.	14	dto
	Nezaviněná poškození zboží a materiálových zásob, případně jejich rozbití, zkažení vlhkem, horkem, vyřazení následkem zhoršení jakosti apod.		dto
14	Náklady na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z prodeje obalů.	15	Rozbití a ztráty nádobí a jídelních přístrojů.
	Debetní zůstatek po vyjádření nákladů a škod týkajících se operací a skladování obalů a po odečtení výnosů týkajících se operací s obaly.		Hodnota rozbitého a poškozeného nádobí a jídelních přístrojů, vyúčtování do nákladů podniku (pokud tyto ztráty nebyly předepsány k náhradě viníkům a nepřevyšují stanovené normy).

15	Náklady v drobné maloobchodní síti.	16	dto
	Část odměny prodávacům v drobné maloobchodní síti, která je určena k náhradě vynaložených věcných nákladů a vyplácí se mimo mzdový fond (nikoli odměna, jež je součástí mzdového fondu).		dto
16	Ostatní náklady na oběh.	17	dto
	Všechny ostatní náklady oběhu, pokud nebyly uvedeny v předcházejících položkách. Jsou to na příklad náklady na přípravu kádrů, které jsou financovány z prostředků podniků (kromě mezd, příspěvků na národní pojištění a cestovních výdajů účastníků školení a kursů). Poplatky za bezpečnostní službu, prováděnou hlídacími společnostmi. Odměny a náhrady za vynálezy, zlepšovací návrhy nebo technická zdokonalení, pokud mají význam pro vlastní podnik. Náklady na zdravotní opatření. Poplatky peněžním ústavům za výkony při běžném styku (kromě vplatného při poukazech pošt. poukázkami). Náklady spojené s pořádáním pracovních porad, souvisejících s provozem podniku (kromě nákladů na služební cesty pracovníků vyslaných na tyto porady). Náklady na rozbory a podrobné posudky o jakosti zboží při dopravě); opravy, praní a poškození pracovních obleků apod.		dto
			Kromě uvedených nákladů jsou pod položkou 17 sledovány náklady na obaly a ztráty obalů po odečtení výnošů z prodeje obalů. Náklady na hudební a jiné produkce v provozovnách. Hodnota spotřebovaných papírových pohárků a lžiček při jednorázovém použití. (Opravy, praní a poškození prac. obleků jsou sledovány v pol. 5.)

Výkladem obsahu jednotlivých položek analytické evidence správní režie se na tomto místě zvláště nezabýváme, jelikož nemá praktický význam pro náš další rozbor možnosti evidence nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy. Správní režie představuje totiž jednoznačně náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby.

Plán nákladů oběhu na rok 1957¹³¹⁾ nemění znění a náplň položek velkoobchodních skladů a maloobchodních provozoven. Pouze do položek analytické evidence nákladů veřejného stravování vplývají dosavadní typové položky nákladů ubytovacích služeb a plánu provozu vlastní nákladní dopravy, které do roku 1957 byly plánovány a evidovány samostatně. Na místo dosavadních šesti položek nákladů správní režie jsou plánovány a evidovány pouze tři:

1. Mzdy a platy.
2. Příspěvky na národní pojištění.
3. Ostatní správní režie.

Taková je naše současná praxe členění nákladů oběhu při jejich evidenci a plánování ve státním obchodě. Přechod k menšímu počtu typových položek nákladů oběhu proběhl nejen u nás, nýbrž i v SSSR, kde z původních šestnácti hlavních typových položek se dnes sleduje v podstatě deset hlavních položek analytické evidence nákladů oběhu.

1. Výdaje na železniční, vodní a automobilovou dopravu.
2. Mzdy základní a doplňkové.
3. Nájemné a udržování místností a inventáře.
4. Výdaje na běžné opravy.
5. Výdaje na úpravu, třídění, balení a úschovu zboží, výdaje na nákup ledu a udržování chladících zařízení.
6. Výdaje na reklamu.
7. Úrok z úvěru.
8. Úbytek na zboží na cestě a při úschově v rozmezích normy.
9. Výdaje na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z operací s obaly.
10. Ostatní výdaje.

Závažný nedostatek sovětské praxe je v tom, že současná klasifikace nákladů není ve všech obchodních a výkupních systémech jednotná. Rada uvedených typových položek je v různých systémech sovětského obchodu a výkupu namnoze zcela zbytečně rozváděna na větší počet typových položek, aniž jsou toho příčinou zvláštní podmínky a cesty pohybu zboží v daném systému.

Poměrně nejstabilnější soustavu analytické evidence má náš družstevní obchod, který s plánováním a evidencí nákladů oběhu započal v roce 1954. Náklady velkoobchodních skladů, maloobchodních provozoven, provozoven společného stravování a výkupu jsou sledovány v těchto položkách:

1. Mzdy.
2. Příspěvky na národní pojištění.
3. Nájemné z budov, místností a inventáře.
4. Odpisy základních prostředků a investičních prací v najatých základních prostředcích.
5. Náklady na běžné opravy a na udržování budov, místností a inventáře v provozu.
6. Služební cesty a přesídlení.
7. Kancelářské, poštovní, telegrafní a telefonní náklady.
8. Náklady na dopravu.
9. Ztráty na zboží a materiálových zásobách nepřevyšující stanovené normy.

¹³¹⁾ Viz: Metodická příručka pro vypracování obchodně finančních plánů podniků státního obchodu na rok 1957, str. 29 až 36.

10. Ztráty na zboží a materiálových zásobách převyšující stanovené normy.
11. Náklady na balení zboží a na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z prodeje obalů.
12. Úroky z úvěrů.
13. Ostatní náklady.

Odděleně je sledována správní režie. Pro úplnost je třeba uvést, že v roce 1954 byly úroky z úvěrů plánovány a evidovány v nákladech správní režie.¹³²⁾ V roce 1957 jsou příspěvky na národní pojištění zahrnuty do položky „ostatní náklady“.¹³³⁾

Zbývá se zmínit o plánování a evidenci nákladů výkupu v podnicích ministerstva potravinářského průmyslu a výkupu. Proti státnímu a družstevnímu obchodu je praxe evidence nákladů oběhu u výkupních podniků do značné míry odlišná,¹³⁴⁾ což vyplývá ze specifčnosti výkupní činnosti. V letech 1953 až 1955 byly plánovány a evidovány tyto položky:¹³⁵⁾

- A. Správní režie (celkem 15 položek analyt. evidence).
- B. Výkup, nákup, přesun, prodej.
 1. Mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
 2. Mzdy pracovníků mimo evidenční stav neobsažené v ostatních položkách.
 3. Příspěvky na národní pojištění.
 4. Náklady na železniční a vodní dopravu.
 5. Náklady na silniční dopravu.
 6. Manka na zboží v rámci norem.
 7. Spotřeba materiálu a energie.
 8. Ostatní přímé provozovací náklady.
- C. Skladování (ustájení), (celkem 10 položek analyt. ev.).
- D. Sušení obilí.
- E. Konzervování.
- F. Lisování (sena, slámy).
- G. Třídění brambor (a sadby).
- H. Všeobecná režie výkupních podniků (celkem 16 položek analyt. evidence).

V plánech na rok 1956 a 1957 byl počet typových položek snížen z 53 na 23. Jsou to tyto položky:

- A. Provozovací náklady.
 1. Náklady na železniční a vodní přepravu.
 2. Náklady na automobilovou a ostatní přepravu.
 3. Mzdy.
 4. Příspěvky na národní pojištění.
 5. Spotřeba materiálu a energie.
 6. Náklady na běžné opravy, udržování skladů a nájemné.
 7. Odpisy budov, zařízení a inventáře.
 8. Náklady na práce provedené n. p. ASANA.
 9. Ztráty na zboží nepřevyšující stanovené normy.
 10. Ztráty na zboží převyšující stanovené normy.
 11. Náklady na obaly.
 12. Ostatní přímé provozovací náklady.
- B. Všeobecná režie (celkem 6 položek analyt. ev.).
- C. Správní režie (celkem 5 položek analyt. evidence) (2).

¹³²⁾ Viz: Směrnice k účtové osnově pro organizace spotřebního družstevnictví, str. 140.

¹³³⁾ Pro srovnatelnost s minulým obdobím je možno z položky 13 vyjmout 13 % pol. 1.

¹³⁴⁾ Vzhledem k velkému počtu položek nákladů uvádíme v analytické evidenci pouze ty, které nemají v globálu zcela jednoznačný ekonomický charakter, jaký má na příklad správní režie.

¹³⁵⁾ Všeobecná režie představuje v podstatě správní režii výkupních podniků, položka správní režie se týká krajských správ výkupu. Poněvadž jde tedy o náklady jednoznačného ekonomického charakteru, neuvádíme podrobně dílčí položky analytické evidence. Bližší viz: Účtový rozvrh výkupních podniků pro rok 1957, str. 19 a 20.

Všechno, co jsme právě zkoumali, dává nám přehled o problematice současné praxe evidence nákladů oběhu.¹³⁶⁾ Řádná evidence je jedním z předpokladů úspěšného plánování nákladů oběhu.

Součástí národohospodářského plánu je plán obratu zboží v socialistickém státě. Plánem obratu zboží stanovené úkoly nemohou být řádně zabezpečeny bez zajištění patřičných prostředků. Uskutečnění plánu obratu zboží je tedy nemyslitelné bez příslušného plánu nákladů oběhu, kterým je stanoveno hospodárné využití těchto prostředků.

Při sestavování plánů nákladů oběhu zboží je používáno obecných plánovacích metod, specifikovaných podle potřeb, které si uvedená činnost v tomto úseku národního hospodářství vyžaduje. Tak na příklad výrazně je specifikována srovnávací metoda. Na základě ní jsou srovnávány změny v objemu nákladů oběhu se změnami v objemu obratu zboží, ve zrychlení obratu oběžných prostředků, v organizaci a rozmístění obratu zboží, ve struktuře obratu zboží, v dodávkových podmínkách výrobních podniků, v cenách zboží, v cenách služeb a ve výši povinných příspěvků a podobně. Srovnávání poskytuje předpoklady pro klasifikaci nákladů oběhu jednotlivých typových položek do nákladů poměrně stálých, či proměnných. U jednotlivých položek je možno určit koeficient proměnnosti nákladů oběhu. Vzhledem k tomu, že však i uvedené koeficienty jsou proměnné, je třeba srovnávání provádět na základě časových řad. Kromě srovnávací metody hraje důležitou roli metoda bilanční. Protože suma nákladů oběhu plus čistý důchod představují realizované rozpětí, představují náklady oběhu v plné míře výdajovou stránku základní bilance příjmů a výdajů socialistického obchodu. Do popředí výrazně vystupuje i metoda komplexního plánování. Skutečnost, že poměrné náklady oběhu jsou komplexním ukazatelem hospodárnosti pohybu zboží v socialistické společnosti, je dána tím, že náklady oběhu v socialistickém státě zahrnují celý komplex spotřeby různých konkrétních prací vynaložených na oběh zboží. Proto nelze plánovat ani skutečně dosahovat změn v poměru nákladů oběhu vůči obratu zboží, aniž jsou plánovány a uskutečňovány změny v činitelích, kteří výdaje různých konkrétních prací vyvolávají v život. Vynucují-li si socialistické zásady hospodárnosti snižování nákladů oběhu, pak proto „otázka snižování nákladů oběhu nesmí být *pouze* problémem pracovníků zabývajících se plánováním na oběh“.¹³⁷⁾ Vždyť nelze na příklad plánovat objem železniční přepravy bez zřetele na úkoly spojené se snižováním nákladů oběhu v socialistickém obchodě, konkrétně se zkracováním přepravních vzdáleností. Nelze naopak plánovat změny v hodnotovém vyjádření poměrných nákladů bez zřetele ke změnám cen zboží, cen služeb apod. Tím, že socialistický obchod spojuje výrobu se spotřebiteli – že sice aktivně na výrobu a spotřebu působí, avšak daleko větší měrou je určována jeho činnost právě podmínkami výroby a spotřeby – je pouze podtržena úloha komplexního přístupu při plánování nákladů oběhu.

Není naším úkolem zabývat se podrobně jednotlivými problémy metod a organizace plánování nákladů oběhu zboží. Je třeba však zdůraznit, že tak jak tomu bylo při poukazech na naši současnou praxi evidence nákladů oběhu, tak také při jejich plánování nejsou plány sestavovány s tím předpokladem, že konkrétně vyjádří změny v proporcích základní struktury nákladů oběhu. Třebas objektivní ekonomické

¹³⁶⁾ Poměrně značnou pozornost jsme museli věnovat vývoji označení i náplně jednotlivých položek proto, poněvadž bychom se těžko orientovali v položkách nákladů při konkrétním rozboru spotřeby práce na oběh a jejího ekonomického charakteru v naší ČSR. K uvedenému rozboru bude třeba přistoupit v dalších částech této práce.

¹³⁷⁾ J. Bílek: Plánování nákladů na oběh, Socialistický obchod, roč. 1956, str. 67. (Proloženo mnou – V. Ř.)

zákony socialistického výrobního způsobu, jak jsme si v minulé kapitole ukázali, vedou k zákonitým změnám v základní struktuře nákladů oběhu, nevyjadřuje současná plánovací praxe cílevědomou činnost v tomto směru. Napomáhat zákonitému procesu změn v základní struktuře nákladů oběhu maximální měrou lze pouze tehdy, jestliže poznání příčin a charakteru uvedeného procesu vede i k uvědoměnému, cílevědomému uskutečňování těchto změn na základě národohospodářského plánu. Daný úkol bude naše praxe moci splnit teprve tehdy, když se nám podaří najít potřebnou metodu plánování a evidence základní struktury nákladů oběhu.

III. Možnost evidence a plánování základní struktury nákladů oběhu

Při výkladu problematiky evidence nákladů oběhu jsme si ukázali, že v přítomné době je při třídění nákladů oběhu používáno jiných hledisek, než jakými je ekonomická povaha spotřeby práce v oběhu zboží. Skutečnost, že náklady oběhu nejsou tříděny s přihlédnutím k jejich ekonomické povaze, je vysvětlována různě. V zásadě je popírán praktický význam takového třídění, či jeho možnost vůbec.

S názorem o neúčelnosti třídění nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy setkali jsme se na příklad v článku J. Bílka Problémy třídění nákladů na oběh, ve kterém autor říká: „V praxi plánování a evidence socialistického obchodu se náklady na oběh nerozdělují na čisté a doplňkové, poněvadž procesy, které jsou pokračováním sféry výroby ve sféře oběhu, jsou nerozlučně spjaté s procesy realizace zboží.“¹³⁸⁾ Nemluvě o tom, že dodatečné výrobní procesy ve sféře oběhu jsou vždy, a tedy i za socialismu, bezprostředně spjaté s tvorbou užité hodnoty, a nikoli s realizací hodnoty zboží (vždyť ani za kapitalismu, kdy ve velké míře náklady dopravy, skladování a úpravy zboží bezprostředně vyplývaly z potíží a sloužily potřebě realizace hodnoty zboží, nebylo možno hovořit o tzv. doplňkových, dodatečných výrobních procesech ve sféře oběhu, nýbrž pouze o nákladech vyvěrajících ze zboží formy výroby), nelze přece otázku příčin opomíjení ekonomického členění nákladů v praxi plánování a evidence spojovat s otázkou vzájemné závislosti produktivních a neproduktivních nákladů (a o takovou spjatost snad Bílkovi šlo). Autor však pokračuje jednoznačným prohlášením: „Z hlediska úsekové ekonomiky nebylo by ani členění účelným.“¹³⁹⁾ Vystává však otázka, co může být účelným z hlediska úsekové ekonomiky. Funkcí úsekové ekonomiky je zkoumat a získanými poznatky napomáhat rozvoji jednotlivých úseků národního hospodářství, a to na základě znalosti konkrétních cílů, jež úsekovým ekonomikám může stanovit pouze politická ekonomie. V našem konkrétním případě jde o to, aby příslušná úseková ekonomika, ekonomika a statistika vnitřního obchodu, vedla náš obchod k takové spotřebě práce na oběh, která by odpovídala obecným požadavkům hospodárnosti oběhu. Ve stati nazvané „Národohospodářský význam evidence a plánování změn v proporcí základní struktury nákladů oběhu za socialismu“ jsme na potřebu ekonomického členění nákladů oběhu poukázali. Je nabitelní, že nadále již nelze, aby naši úsekoví ekonomové a pracovníci obchodu se s tak závažnou otázkou vypořádali jednou lakonickou větou.

Vzhledem k současné evidenční praxi zasluhuje daleko závažnější pozornosti tvrzení, ke kterému přihlíží též J. Bílek, vyjádřené v práci A. A. Bělova Rozbor

¹³⁸⁾ J. Bílek: Problémy třídění nákladů na oběh, Statistický obzor, roč. 1955, str. 461.
¹³⁹⁾ Tamtéž.

a plánování nákladů na oběh, podle kterého „v praxi se v evidenci a v plánování sovětského obchodu náklady na oběh nedělí na doplňkové a čisté náklady. Toto dělení je v praktické práci velmi ztíženo tím, že procesy, které jsou pokračováním výroby ve sféře oběhu, se organicky proplétají s procesy realizace hodnoty zboží a vystupují jako jednotné náklady na oběh“.¹⁴⁰⁾ Obtíže, se kterými by se musel vyrovnat ten, kdo by se chtěl v praxi plánování a evidence pokusit o členění nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy, stojí jako čínská zeď před řadou sovětských i našich autorů, kteří se kdy zabývali členěním a evidencí nákladů oběhu za socialismu. Ať již někteří z nich (jako Bělov a Bílek) na těžkosti poukazují či nikoli (jako Lific,¹⁴¹⁾ Oblovackij,¹⁴²⁾ B. I. Gogol¹⁴³⁾ aj., v zahraničním obchodě pak J. Nykryn,¹⁴⁴⁾) všichni ve svých pracích při výkladu nákladů oběhu, jejich členění, případně evidence a plánování postupují zpravidla podle stejného schématu. Nejdříve „oficiálně“ vyloží podstatu Marxova členění nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy a pak dále, a to zcela nezávisle na ekonomickém členění, provádějí popis stávající evidenční praxe, případně se zabývají otázkami zlepšení této praxe. Ovšem opět bez cílevědomého přihlížení k ekonomické povaze nákladů oběhu.

I když by se již zdálo, že při řešení této otázky se uplatní staré anglické přísloví, podle kterého „too many cooks spoil the broth“, přece se objevil článek A. G. Kulikova: Podstata, struktura a cesty snižování nákladů oběhu v sovětském obchodě, ve kterém se autor staví negativně k dosavadní nerozhodnosti ekonomů socialistického obchodu. A. G. Kulikov konstatuje, že ve své podstatě nestejnorodé náklady oběhu vystupují jako *jednotné náklady pouze zdánlivě*. Je tomu tak proto, poněvadž dodatečné výrobní procesy ve sféře oběhu i procesy realizace vystupují jako jednotný proces oběhu zboží, při čemž je oddělitelnost těchto procesů v jednotlivých případech vskutku značně ztížena. „Nicméně *to nevylučuje nezbytnost teoretického i praktického dělení spotřeby ve sféře oběhu na náklady, spojené s prodloužením procesu výroby ve sféře oběhu a na náklady realizace zboží.*“¹⁴⁵⁾

Půjde nám nyní o to, abychom naznačili cestu, kterou by se naše hospodářská praxe měla ubírat při evidenci a plánování základní struktury nákladů oběhu zboží. Půjde nám o to, abychom stanovením základních rysů metody postupu na této dosud prošlapané cestě učinili první kroky kupředu od současné stagnace. Na faktu, že jde o stagnaci, nic nemění ojedinělé pokusy některých sovětských výzkumných pracovníků, kteří na základě jednotlivých výběrových údajů ve zvolených podnicích se pokusili přibližně zjistit poměr spotřeby produktivních a neproduktivních prací v obchodě.¹⁴⁶⁾

Při plnění našeho úkolu musíme počítat se současnou praxí evidence a plánování nákladů oběhu zboží. Stanovení a členění nákladů oběhu do jednotlivých položek analytické evidence, jak jsme si ukázali již dříve, je následkem různých požadavků na evidenci nákladů oběhu prováděno také s přihlédnutím k různým hlediskům.

¹⁴⁰⁾ A. A. Bělov: Rozbor a plánování nákladů na oběh, str. 25.

¹⁴¹⁾ M. Lific: Sovětský obchod, str. 51 a další.

¹⁴²⁾ F. J. Oblovackij: Ekonomika a planirovanie sovětskoj trgovli, str. 150 a další.

¹⁴³⁾ G. L. Rubinštejn—B. J. Gogol a jiní: Ekonomika sovětského obchodu, str. 362 a další.

¹⁴⁴⁾ J. Nykryn: Náklady oběhu v zahraničním obchodě, čas. Zahraniční obchod, roč. 1955, str. 373 a další.

¹⁴⁵⁾ A. G. Kulikov: Suščnost, struktura i puti sniženija izděržek obraščeniija v sovětskoj trgovci; ze sborniku: Izděržki obraščeniija v SSSR i puti ich sniženija, str. 19. (Proloženo mnou — V. Ř.)

¹⁴⁶⁾ Viz A. A. Bělov: Rozbor a plánování nákladů na oběh, str. 25—26.

Jelikož význam sledování a plánování základní struktury je pouze jedním z více požadavků, které si při evidenci a plánování nákladů oběhu klademe, nelze očekávat, že náš rozbor si v krátkém čase vynutí změny v dosavadní formě analytické evidence. I když současné učlenění nákladů oběhu bude v budoucnu stále zdokonalováno na základě nových poznatků, potřeb a jako následek odhalení jeho nedostatků, takže budou výhodné předpoklady k tomu, aby se při novém členění nákladů oběhu přihlídělo k potřebám evidence a plánování jejich základní struktury, nelze dnes než vycházet z dosavadních forem analytické evidence.

Tak jak je v socialistickém obchodě každý obchodní podnik rozdělen na dvě obchodní složky, na složku provozní a na složku správní, tak také jsou rozděleny náklady oběhu na provozní (náklady velkoobchodních skladů, maloobchodních prodejen, provozoven společného stravování, výkupu) a na náklady správní a hospodářské režie. Již ze zřejmého pohledu na povahu spotřeby práce v obou složkách je zřejmé, že náklady oběhu sledované jako náklady správní a hospodářské režie představují jednoznačně náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Při stanovení ekonomické povahy nákladů oběhu nebude nám činit tudíž potíže žádná ze současných typových položek správní a hospodářské režie.

Daleko složitější je náš úkol v případě nákladů provozního charakteru. Zde nejde jen o to, že náklady oběhu vznikající v provozu obchodních podniků jsou sledovány v podstatně větším počtu typových položek, ale i to, že jednotlivé položky zahrnují v sobě spotřebu živé či zhmotnělé práce, která představuje v různých případech:

1. výlučně náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu,
2. výlučně náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby,
3. náklady oběhu obou skupin.

Je přirozené, že našemu účelu by vyhovovalo takové členění analytické evidence nákladů oběhu, které by připouštělo pouze prvé dvě možnosti. Jelikož tomu tak není, je třeba nalézt řešení i v dané situaci, kdy řada typových položek bude v sobě zahrnovat náklady oběhu různé ekonomické povahy.

Za základ našeho dalšího zkoumání je nutno vzít náklady oběhu sledované v jednotlivých typových položkách analytické evidence u velkoobchodních skladů, maloobchodních prodejen, v podnicích veřejného stravování a při výkupu. Vzhledem k tomu, že přitom budeme přihlížet i k otázce, zda a do jaké míry našemu úkolu vyhovuje současná evidenční praxe, utřídíme podle tří uvedených hledisek jednotlivé položky nákladů oběhu jak nové, tak i staré analytické evidence (do roku 1955).

Stará praxe členění obchodních nákladů oběhu do 25 typových položek analytické evidence dávala poměrně výhodné předpoklady pro sledování ekonomické povahy spotřeby práce na oběh. Bylo tomu tak proto, poněvadž větší počet typových položek umožňoval podrobněji vymežit spotřebu prací různé ekonomické povahy i různého konkrétního charakteru. Zhruba je možno utříditi jednotlivé typové položky staré analytické evidence nákladů oběhu ve velkoobchodních skladech a maloobchodních prodejnách takto:

1. Výlučně náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu. Sem patří:

- Pol. 1. Náklady na železniční, vodní a leteckou dopravu.
- Pol. 2. Náklady na automobilovou a ostatní silniční dopravu.
- Pol. 13. Náklady na přechodné skladování, úpravu, třídění, balení a roznášku zboží.

- Pol. 14. Provoz chladicího zařízení a nákup ledu.
Pol. 22. Náklady na obaly a ztráty z obalů po odečtení výnosů z prodeje obalů.

2. Výlučně náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Sem patří:

- Pol. 7. Náklady na ochranu práce a bezpečnostní techniku.
Pol. 10. Náklady na bezpečnostní službu neprováděnou pracovníky v evidenčním stavu.
Pol. 15. Služební cesty a přesídlení.
Pol. 16. Provozování vlastní osobní autodopravy.
Pol. 17. Kancelářské, poštovní, telegrafní a telefonní náklady.
Pol. 18. Reklama a výzdoba.
Pol. 19. Úroky z úvěrů (debetní zůstatek).
Pol. 20. Ztráty na zboží a materiálových zásobách, při dopravě a skladování nepřevyšující stanovené normy.
Pol. 21. Ztráty na zboží a materiálových zásobách převyšující stanovené normy.
Pol. 23. Náklady na přípravu kádřů.

3. Náklady oběhu obou skupin. Sem patří:

- Pol. 3. Časové a úkolové mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
Pol. 4. Prémiové mzdy pracovníků v evidenčním stavu.
Pol. 5. Mzdy pracovníků mimo evidenční stav neobsažené v ostatních položkách.
Pol. 6. Příspěvky na národní pojištění.¹⁴⁷⁾
Pol. 8. Nájemné z budov, místností a inventáře.
Pol. 9. Odpisy investičních prací v najatých základních prostředcích.
Pol. 11. Náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře v provozu.
Pol. 12. Odpisy budov, zařízení a inventáře.
Pol. 24. Náklady v drobné maloobchodní síti.
Pol. 25. Ostatní náklady na oběh.

Z uvedeného rozřídění je zřejmé, že hlavní část typových položek zachycuje náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby. Poměrně podrobnou evidencí těchto nákladů jsou dány zároveň předpoklady k jejich plánovitému snižování. K uvedenému třídění je však třeba též připomenout, že do první skupiny nákladů (tj. výlučně nákladů oběhu vyvěrajících z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu) započítáváme pouze takovou spotřebu práce, která je uskutečňována v rámci a v rozsahu společenské potřeby. To znamená, že zde započítáváme takovou spotřebu živé i zhmotnělé práce, která je v souladu se státním plánem, je vynakládána v rozsahu stanoveném technickými normami. Přitom ovšem předpokládáme, že státní plán, pokud stanoví náklady oběhu, odpovídá vskutku požadavkům zákona plánovitého a proporcionálního rozvoje. Pokud by došlo k nákladům oběhu, které by pro nesprávný postup příslušných pracovníků a tedy ze subjektivních příčin takto stanovenou normu překročily, šlo by – jak nám ukázal již dřívější teoretický rozbor – o náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby a bylo by je třeba převést patřičnou částkou do druhé skupiny nákladů oběhu. Při celostátním sledování ekonomické povahy nákladů oběhu tato možnost obvykle však nehraje podstatnou roli, jelikož nadměrné výdaje práce jsou zpravidla na druhé straně vyrovnány úsporami této práce. V takovém případě, pokud je správně

¹⁴⁷⁾ Příspěvky na národní pojištění představují pro obchodní podniky neproduktivní spotřebu peněžních prostředků. Tyto peněžní prostředky slouží tedy z jedné strany k úhradě neproduktivní spotřeby práce v socialistické společnosti. Ze stránky druhé však se jejich rozsah mění s rozsahem spotřeby veškeré živé práce vynakládané pracovníky obchodu ve sféře oběhu, a to jak práce neproduktivní, tak i produktivní. Příspěvky na národní pojištění tak obrážejí, zpodobňují část společenské práce ekonomického charakteru obou sledovaných skupin, práce pro společnost, která není vyjádřena v položce mezd. Z toho důvodu pro účely našeho rozboru nemůžeme položku *Příspěvky na národní pojištění* zařadit jinam, než do třetí skupiny nákladů oběhu.

sestavený plán též správně plněn, může nám uvedené roztrídění posloužit bez jakýchkoli výhrad.

Co se týče nákladů provozoven společného stravování, pak provedené roztrídění platí plně i pro analytickou evidenci v tomto oboru obchodní činnosti. Navíc je třeba do první skupiny nákladů začlenit položku:

spotřeba paliva, páry a elektrické energie k výrobním účelům;

do druhé skupiny položku:

rozbití a ztráty nádobí a jídelních příborů;

a do třetí skupiny položku:

náklady na udržování a opotřebování pracovních oděvů, stolního prádla, ložní výbavy a ostatních drobných a krátkodobých předmětů.

Ze všeho, co bylo doposud uvedeno, vyplývá, že (v případě staré praxe analytické evidence) bez velkých obtíží můžeme stanovit ekonomický charakter nákladů oběhu u převážné části typových položek. Jednoznačně tomu tak je u veškerých správních nákladů (9 položek) a u většiny položek provozních nákladů oběhu, u nákladů velkoobchodních skladů a maloobchodních prodejen (16 položek). Zbývá nám pouze vyřešit otázku, jak postupovat u těch typových položek, které v sobě zahrnují náklady obou ekonomických skupin (9 položek). Dříve než přistoupíme k řešení tohoto úkolu, je třeba ovšem provést podobné rozčlenění nákladů oběhu na podkladě současné analytické evidence.

Vzhledem k tomu, že při rozboru současné praxe evidence a plánování nákladů oběhu jsme si podrobně uvedli název a obsah jednotlivých typových položek, budeme je při dalším třídění označovat pouze číslem. Postupujeme-li obdobnou metodou, jaké jsme použili v případě staré analytické evidence, pak roztrídění jednotlivých typových položek nám znázorní toto schéma:

Tabulka XI.

	Výlučně náklady oběhu vyvěrající z dodatečných výr. procesů ve sféře oběhu	Výlučně náklady oběhu vyvěrající ze zboží formy výroby	Náklady oběhu obou skupin
Provozovny velk. skladů, maloobch. prod., výkupu	Pol. 1, 7, 14	Pol. 8, 9, 10, 11, 12, 13	Pol. 2, 3, 4, 5, 6, 15, 16
Provozovny společného stravování	Pol. 1, 7	Pol. 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15	Pol. 2, 3, 4, 5, 6, 9, 16, 17
Správa		Pol. 1, 2, 3, 4, 5, 6	

I v tomto případě vidíme, že převážnou část typových položek můžeme jednoznačně začlenit mezi náklady, které představují buď produktivní nebo neproduktivní spotřebu práce. Skutečnost, že v jednotlivých skupinách se objevuje menší počet typových položek, je dána tím, že v nové analytické evidenci je řada příbuzných položek sloučena. Tak na příklad mzdy, které se při starém způsobu analytické evidence sledovaly v podstatě ve třech položkách, jsou při současné praxi sloučeny do položky jedné. Nezávisle na tom, že některá podobná sloučení poněkud ztěžují náš úkol, je třeba upozornit na to, že v praxi našich obchodních

podniků jsou výkazové částky nových typových položek získávány namnoze sumarizací ze stejných podkladů, kterých bylo používáno při starém způsobu analytické evidence. V takovém případě nejde o zjednodušení evidence nákladů oběhu, nýbrž o ochuzení materiálu, který nám naše evidence nákladů oběhu poskytuje k dalším rozborům a hodnocení. Je třeba zdůraznit, že zejména u položek zahrnujících v sobě náklady oběhu obou sledovaných skupin bude třeba při dalších úpravách a změnách v analytické evidenci přihlídnout nikoli pouze k takovým zřetelům, jaké sledovaly dosavadní úpravy, nýbrž též k potřebám evidence základní struktury nákladů oběhu.

Schéma vycházející z rozčlenění jednotlivých typových položek u nákladů oběhu spotřebních družstev (maloobchod i velkoobchod, společné stravování a výkup) mohli bychom stanovit takto:

Tabulka XII.

Výlučně náklady oběhu vytvářající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu	Výlučně náklady oběhu vytvářající ze zboží formy výroby	Náklady oběhu obou skupin
Pol. 8, 11	Pol. 7, 9, 10, 12, Správní režie	Pol. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 13

Podobně je možno učlenit náklady na výkup v resortních podnicích ministerstva potravinářského průmyslu a výkupu:

Tabulka XIII.

V letech	Výlučně nákl. oběhu vytv. z dodat. výr. procesů ve sféře oběhu	Výlučně nákl. oběhu vytv. ze zboží formy výroby	Náklady oběhu obou skupin
1953 1954 1955	B — 4,5 C — Skladování D — Sušení obilí E — Konzervování F — Lisování G — Třídění brambor	A — Správní režie B — 6 H — Všeob. režie	B — 1, 2, 3, 7, 8
1956 1957	A — 1, 2, 8, 11	A — 9, 10 B — Všeob. režie C — Spr. a hosp. režie	A — 3, 4, 5, 6, 7, 12

V přehledných tabulkách jsme do skupiny výlučně produktivních nákladů zařadili položky – a tím tedy dali předpoklad k plnému započítávání – veškerých nákladů na dopravu, skladování, úpravu, třídění, balení atd. zboží. V těchto případech jsme nepřihlíželi ke skutečnosti, že i za socialismu může spotřeba těchto konkrétních prací nabyt za určitých okolností neproduktivní charakter.¹⁴⁸⁾ Abychom tak mohli učinit alespoň s přibližným odhadem (a to platí zejména pro srovnání

¹⁴⁸⁾ O příčinách změn ekonomického charakteru spotřeby těchto konkrétních prací bylo podrobně hovořeno v kapitole druhé, stať „Členění jednotlivých nákladů oběhu podle jejich ekonomické povahy za socialismu“.

poměrné velikosti nákladů této skupiny v minulých letech), musíme v příslušných položkách nákladů v minulých letech srovnávat čísla obchodně finančního plánu, plánu nákladů oběhu s údaji účetní evidence. Jako nadnormativní se nám budou jevit zhruba ty náklady, které převyšují plánované částky po odečtení obnosů, které sice převyšují částky položek plánu, byly však vyvolány společensky potřebnými činiteli, zejména eventuálním překročením plánovaného obratu zboží.

K výdajům společensky nadbytečným může dojít ve všech položkách, které jsme si zařadili do první skupiny, tj. skupiny nákladů „produktivních“. Propočten, kterým zjišťujeme podíl nákladů první skupiny, jež mají neproduktivní charakter, stanovíme takto:

$$X = P_s - \frac{P_p \times I_o}{100}$$

Přitom X představuje procento neproduktivních nákladů, P_s procento skutečných a P_p plánovaných nákladů první skupiny, I_o index skutečného obratu ve vztahu k plánovanému. Při výpočtu je ovšem třeba brát zřetel na individuální činitele, kteří vedli ke změnám v plnění plánu v peněžních ukazatelích, pokud jsou tito činitelé známi. V některých případech může též P_p a P_s vyjadřovat pouze část položek dané skupiny. Zpravidla půjde však o celou sumu položek. Zpravidla též nemůžeme než předpokládat, že státní plán vyjadřuje v daných položkách spotřebu práce v rozsahu společenské potřeby. Žel, že pro naše „historická zkoumání“ nemáme jiná kritéria.¹⁴⁹⁾

Při našem rozboru je tedy nutno vycházet z daného stavu a dále naznačit řešení otázky, jak zjistit proporci základní struktury u položek zahrnujících v sobě náklady obou skupin. Je třeba zjistit, jak evidovat a plánovat poměr produktivní a neproduktivní spotřeby práce zejména v těchto typových položkách nákladů:

- mzdy (spolu s příspěvkem na národní pojištění);
- nájemné z budov, místností a inventáře;
- náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře;
- odpisy budov, zařízení a inventáře;
- náklady v drobné maloobchodní síti;
- ostatní náklady na oběh.

U provozoven společného stravování k tomu přistupuje položka:

- náklady na udržování a odpisy pracovních oděvů, stolního prádla a ostatních drobných a krátkodobých předmětů.

V provozu obchodních podniků v položce „mzdy“ jsou zachyceny výdaje živé práce spojené jak s procesy vyvolanými zbožní formou výroby, tak s dodatečnými výrobními procesy ve sféře oběhu. V položce „odpisy budov, zařízení a inventáře“ je obdobně zachycena spotřeba zhmotnělé práce. Zbývající položky zahrnují spotřebu jak živé, tak i zhmotnělé práce; položky „nájemné z budov, místností a inventáře“ a „náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře“ z toho ovšem v naprostu převládající míře spotřebu práce zhmotnělé. Součet částek, obsažených v těchto čtyřech položkách představuje zpravidla přibližně polovinu celkových nákladů oběhu. Nejvyšší částku z nákladů oběhu zboží na socialistickém trhu představují náklady na mzdy. Ostatní náklady oběhu, předešle vyjmenované, kromě nákladů na udržování základních prostředků, zaujímají co

¹⁴⁹⁾ K možnosti přeměny ekonomického charakteru sledovaných konkrétních prací je třeba přihlížet hlavně v období do roku 1956, kdy zejména docházelo ke vzniku nadnormativní spotřeby práce. Reprezentativní průzkum v první polovině roku 1957 ukázal na zcela již nepodstatné výkyvy od plánu, které nemohou působit na náš další rozbor.

do rozsahu pouze podružné místo. Stanovení poměru produktivní a neproduktivní spotřeby práce vyjádřené typovou položkou „mzdy“ nepřímo nám pomáhá do jisté míry stanovit i proporci produktivní a neproduktivní spotřeby práce představující náklady vyjádřené sumou nákladů z položek „nájemné z budov, místností a inventáře“, „odpisy budov, zařízení a inventáře“ a „náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře“. V případě provozoven společného stravování k tomu přistupuje položka „náklady na udržování a odpisy pracovních oděvů, stolního prádla a ostatních drobných krátkodobých předmětů“. Je tomu tak proto, že ekonomický charakter spotřeby těchto prostředků je vázán v jistém poměru na ekonomický charakter spotřeby živé práce v obchodních podnicích.

Pro zjišťování proporce základní struktury nákladů oběhu má tedy prvořadý význam zjištění této proporce v typové položce „mzdy“. Bylo by pro zjištění ekonomického charakteru spotřeby živé práce výhodné, kdyby analytická evidence v tomto bodě byla upravena tak, aby byly oddělené sledovány mzdy vyplácené za produktivní a za neproduktivní vynaložení práce, což ovšem nelze provést vyčerpávajícím způsobem. Pokud tomu tak není, nezbyvá, než stanovit hledanou proporcii na základě podrobného statisticko-ekonomického šetření bezprostředně v řadě zvolených obchodních podniků. Není sporu o tom, že zjištěné údaje budou značně odlišné jak ve velkoobchodních skladech a v maloobchodních prodejnách, tak zvláště v podnicích společného stravování. Bude tedy nutno stanovit pro každý z těchto oborů či článků obchodní činnosti samostatný koeficient.

Nejpřístupnějším výchozím materiálem pro statisticko-ekonomické šetření poměru produktivní a neproduktivní spotřeby práce, vyjádřené položkou „mzdy“ jsou snímky pracovního dne, zpracované v obchodních provozovnách. Při pořizování snímků pracovního dne jsou u jednotlivých pracovníků sledovány tyto položky pracovního dne: obsluha zakončená prodejem, obsluha nezakončená prodejem, péče o zboží a zařízení, administrativní a organizační práce, oddech a přirozené potřeby, čekání na kupující a přestávky závislé na prodávacích.¹⁵⁰⁾ Z toho v průběhu doby obsluhy zakončené prodejem a doby péče o zboží dochází k vynaložení jak produktivní, tak neproduktivní práce, v průběhu ostatních dob k vynaložení neproduktivní práce. Snímky pracovního dne tudíž nepostačují k plnému rozlišení produktivní a neproduktivní spotřeby práce. Je proto nutno provést další, doplňující a zpřesňující časové snímky, a to doby obsluhy zakončené prodejem a doby péče o zboží. V obou případech pak nutno odlišit dobu spotřeby práce produktivního a neproduktivního charakteru (podle různých konkrétních prací).

Uveďme si konkrétní názorný příklad:

Tabulka XIV.

Vyplácené mzdy ¹⁵¹⁾	
Vedoucím prodejen	24 149,—
Prodávacům	26 662,—
Učňům	749,—
Celkem	52 149,—

¹⁵⁰⁾ Zároveň je vyjádřena tržba prodávaců, počet obslužených zákazníků, průměrná hodnota jednoho prodeje a průměrná doba obsluhy jednoho zákazníka. Tyto údaje nemají však význam pro naše vlastní zkoumání.

¹⁵¹⁾ Údaje jsou použity ze snímků pracovního dne a průzkumu pěti prodejen Pramene Brno-západ ve čtyřech okresních městech ve druhém čtvrtletí r. 1957.

Procenta jednotlivých dob věnovaných různým konkrétním pracím z celkové doby pracovní směny (v průměru podle pracovních snímků):

Tabulka XV.

	Vedoucí	Prodavači	Uční
1 Obsluha zakončená prodejem	36,32	41,63	54,29
2 Obsluha nezakončená prodejem	0,21	0,00	0,24
3 Péče o zboží a zařízení	24,51	34,88	15,95
4 Administrativní a organizační práce	16,81	0,49	0,00
5 Oddech a přirozené potřeby	2,15	3,33	4,76
6 Čekání na kupující	13,33	19,67	24,76
7 Přestávky závislé na prodavačích	6,67	0,00	0,00

Z uvedeného přehledu, zpracovaného na základě snímků pracovního dne, vyplývá, že výlučně neproduktivní spotřebě práce věnují z doby pracovní směny (pol.: 2,4 až 7):

vedoucí prodejen	39,17 0/0.
prodavači	23,49 0/0.
uční	29,76 0/0.

Smíšená spotřeba práce (pol.: 1 a 3) představuje u

vedoucích prodejen	60,83 0/0.
prodavačů	76,51 0/0.
učňů	70,34 0/0.

doby celkové pracovní směny.

Podle doplňujících časových snímků věnují:

Tabulka XVI.

A. Z doby obsluhy zakončené prodejem			
	Vedoucí	Prodavači	Uční
Produktivním procesům (jako konečné úpravě, balení, dělení, fyzickému pohybu zboží apod.)	78,16 %	89,03 %	96,81 %
Neproduktivním procesům (jako nabídce a předvádění zboží, účtování a příjmu peněz apod.)	21,84 %	10,97 %	3,19 %

B. Z doby péče o zboží a zařízení			
	Vedoucí	Prodavači	Uční
Produktivním procesům (jako uskladnění zboží v příruč. skladu, třídění a předbalení zboží, úpravám zboží a skladovacích zařízení apod.)	93,07 %	90,96 %	86,22 %
Neproduktivním procesům (jako aranžování zboží v prodejně a úklidu prodejny apod.)	6,93 %	9,04 %	13,78 %

Na základě snímku pracovního dne zpřesněných doplňujícími časovými snímky¹⁵²⁾ lze tedy stanovit tento poměr produktivní a neproduktivní spotřeby práce (procentuální podíl doby spotřeby produktivní a neproduktivní práce z celkové doby pracovní směny):

Tabulka XVII.

	Vedoucí	Prodavači	Uční
Produktivní spotřeba	51,20	68,79	66,31
Neproduktivní spotřeba	48,80	31,21	33,69

Vzhledem k rozdílu v kvalifikaci pracovníků (vedoucí prodejny – učení), vzhledem k tomu, že práce kvalifikovaná je násobkem práce jednoduché, je třeba při stanovení poměru produktivní a neproduktivní práce přihlídnout k základnímu členění pracovníků podle kvalifikačního zařazení. Proto jsme sledovali dobu, po kterou pracovali produktivně či neproduktivně odděleně u vedoucích, prodavačů a učňů. Zároveň přihlížíme ke skutečnosti, že za socialismu velikost mzdy má zákonitou tendenci odpovídat množství abstraktní práce¹⁵³⁾ a učlenili jsme si podle základních skupin pracovníků i vyplacené mzdy. Poměr produktivní a neproduktivní spotřeby práce, vyjádřené položkou „mzdy“ ve sledovaném úseku obchodní činnosti, tedy zjistíme, stanovíme-li vážený průměr z jednotlivých dob (vyjádřených procentem) všech skupin pracovníků s přihlídnutím k příslušným částkám mezd. V našem případě bude produktivní spotřeba práce činit:

$$\frac{(51,20 \times 24.738) + (68,79 \times 26.662) + (66,31 \times 794)}{52.149} = \underline{\underline{60,41 \%}}$$

Obdobně neproduktivní spotřeba:

$$\frac{(48,80 \times 24.738) + (31,21 \times 26.662) + (33,69 \times 749)}{52.149} = \underline{\underline{39,59 \%}}$$

Výsledná čísla jsme přirozeně mohli obdržet pouze při reprezentativním studiu spotřeby práce ve vybraných prodejnách stejného typu. Pokud zjišťujeme poměr produktivní a neproduktivní spotřeby práce (vyjádřené pol. „mzdy“) v maloobchodním podniku, pak výsledná čísla podniku obdržíme jako vážený průměr výsledných čísel typových skupin prodejen. Tedy obdobnou metodou podle schématu

$$\frac{(A_1 \times B_1) + (A_2 \times B_2) + \text{atd.}}{\Sigma B} \%.$$

Při tom A_1 , A_2 atd. představují podíl produktivní či neproduktivní spotřeby práce (z položky „mzdy“) v jednotlivých skupinách prodejen stejného typu, B_1 , B_2 atd. v těchto skupinách vyplacené sumy mezd, ΣB veškeré mzdy v podniku.

¹⁵²⁾ Nebýt značných rozdílů ve výdeji různých konkrétních prací během směny, vyhovovaly by nám jako kritérium doplňující časové snímky samy o sobě, bez použití snímek pracovního dne.

¹⁵³⁾ I když zásada odměňování podle práce v sobě skrývá i jiné, zejména preferenční činitele, lze uvnitř obchodní činnosti předpokládat pouze nepatrné odchylky mezi změnami ve velikosti mzdy a vynaložením množství abstraktní práce.

Obdobnou metodou, váženými průměry mezi jednotlivými podniky, zjistíme příslušná čísla pro spotřebu práce v rámci hlavní správy, mezi jednotlivými hlavními správami v rámci resortu.

Postup, který jsme si ukázali na typickém příkladu maloobchodní prodejny, je třeba volit i v případě společného stravování, velkoobchodních skladů a v provozu výkupních podniků. Zpracování časových studií a zjištění proporce produktivní a neproduktivní spotřeby práce (vyjádřené položkou „mzdy“) je však (zejména ve velkoobchodě a výkupu) vzhledem k charakteru těchto provozů podstatně snadnější, než jak je tomu v maloobchodních prodejnách.

Již dříve jsme poukázali na skutečnost, že stanovení poměru produktivní a neproduktivní spotřeby práce v položce „mzdy“ nám může být do jisté míry vodítkem při zjišťování této proporce v typových položkách „nájemné z budov, místností a inventáře“, „odpisy budov, místností a inventáře“ a „náklady na běžné opravy a udržování budov, místností a inventáře“. Budovy, místnosti a inventář provozoven, které slouží převážně produktivním procesům, se také zpravidla v příslušné proporcí opotřebovávají produktivně, v opačném případě neproduktivně. I v našem případě, který jsme si uváděli, průzkum funkce obchodních zařízení ve sledovaných prodejnách ukázal, že 60 % spotřeby zhmotnělé práce účastní se produktivních procesů, 40 % neproduktivních. Řada průzkumů provedených v rozličných obchodních provozovnách potvrdila, že vzájemná souvztažnost ekonomického charakteru spotřeby živé práce s ekonomickým charakterem spotřeby zhmotnělé práce je nesporná. To platí zejména potud, pokud sledujeme nájemné, odpisy a náklady na běžné opravy budov a místností. Podstatné odchylky se v jednotlivých případech projevují zpravidla pouze u inventáře.

Ekonomický charakter spotřeby práce, sledované v položce „náklady v drobné maloobchodní síti“ a zvláště v položce „ostatní náklady“ je velmi proměnlivý a mnohdy podléhá značně sezónním výkyvům. Je třeba jej zkoumat samostatně, a to opět na základě podrobných šetření ve vybraných typických provozovnách a podnicích. Lze však obecně říci, že vzhledem k poměrně malému podílu uvedených nákladů na celkových nákladech oběhu má takové zkoumání pro zjištění základní struktury nákladů oběhu na socialistickém organizovaném trhu pouze doplňující význam.

Konečně je třeba uvést, že podobně, jako se vyvíjí proporce základní struktury nákladů oběhu (o příčinách čehož jsme již na jiném místě hovořili), vyvíjí se i vzájemné závislosti rozsahu spotřeby práce různých ekonomických povah mezi náklady různých typových položek. V souvislosti s otázkou možnosti plánování základní struktury oběhu zboží vyvstává tak potřeba použití srovnávací metody, která musí vycházet při stanovení uvedené závislosti ze zkoumání příslušných časových řad.

Takové jsou v kostce hlavní problémy teorie a praxe evidence a plánování základní struktury nákladů oběhu zboží na socialistickém organizovaném trhu. Konkrétní rozbor vývoje proporce základní struktury nákladů oběhu v naší lidové demokratické republice bude vyžadovat vyjasnění řady doposud neuvedených dílčích otázek a překonání dalších překážek. Abychom se s nimi mohli vyrovnat, budeme muset pracovat s konkrétním živým materiálem naší hospodářské praxe.

Je třeba ovšem říci, že při našem rozboru budeme přicházet k výsledným relacím srovnáváním veličin do jisté míry nesrovnatelných. Jednotlivé položky analytické evidence nákladů oběhu tím, že uvádějí spotřebu práce v oběhu a na oběh zboží v peněžním vyjádření, nemohou přirozeně tuto spotřebu práce vyjádřit zcela přesně. Vždyť na příklad je jasné, že železniční přepravní tarify jsou sestavovány i z jiných hledisek, než jakými je spotřeba práce na přepravu zboží a že částky, vyplacené

obchodními organizacemi na přepravu při různých přepravních vzdálenostech nebudou adekvátně odrážet různé velké výdaje na dopravu. Podobně nelze tvrdit, že úrokové sazby i debetní zůstatek jednotlivých obchodních organizací v celku odráží nám přesnou spotřebu práce, spojenou s oběhem peněz. Zde se určitá ještě výrazněji, uvědomíme-li si, že úrok a jeho míra není za socialismu stanovena pouze jako prostředek ke krytí nákladů oběhu peněz, nýbrž i jako prostředek pobídky k urychlení obrátu oběžných prostředků. Část peněžních prostředků, představovaných úrokem, neslouží pouze ke krytí nákladů oběhu peněz, nýbrž přechází k jiným účelům do centralizovaných fondů socialistického státu. Bylo by třeba také podrobit samostatnému zkoumání, do jaké míry jednotlivá odvětví a úseky národního hospodářství socialistického státu placenými úroky jsou soběstačné při krytí nákladů spojených s oběhem peněz a do jaké míry se navzájem doplňují a překrývají. A tak bychom mohli pokračovat u jednotlivých položek výčtem nepřesností, které tkví v peněžním vyjádření spotřeby živé i zhmotnělé práce. Zde je třeba říci zásadně: i když se postavíme na stanovisko, že úhrn cen v socialistické společnosti se rovná úhrnu hodnot, pak nerovnost v jednotlivých případech ztěžuje nám náš ekonomický rozbor.

To, co bylo řečeno, platí jak pro náklady představované úhradou činnosti podniku mimo obchod, tak pro peněžní vyjádření spotřeby práce uvnitř obchodních podniků. To platí jak pro náklady vyvěrající ze zboží formy výroby, tak pro produktivní spotřebu práce v oběhu zboží, kterou je zvyšována hodnota pohybujícího se zboží. Zde náklady vyvěrající z dodatečných výrobních procesů ve sféře oběhu přímo závisí na ceně spotřebovaných výrobních prostředků a na odměně za práci – mzdě. Produktivní náklady oběhu představují tedy pouze peněžní formu vyjádření hodnoty zboží, která je vytvářena připojením hodnoty ve sféře oběhu spotřebovaných výrobních prostředků a produktu práce pro sebe k hodnotě vytvořené ve sféře výroby. Avšak ceny výrobních prostředků (surovin, zařízení, paliva, energie apod.) se zpravidla odchylojí od hodnoty a mohou být též měněny, aniž dojde ke změně té části hodnoty, o kterou je zvyšována celková hodnota zboží produktivní činností ve sféře oběhu. Podobně je tomu se mzdami: hodnota produktu pro sebe je sice „základem peněžité mzdy, ale tato peněžítá mzda se vzhledem ke konkrétním podmínkám výroby a rozdělování může odchylovat od svého základu a neshodovat se s ním“.¹⁵⁴⁾ Dalším závažným problémem je otázka souměřitelnosti mezd a výdajů na budovy, místnosti a inventář v jejich peněžním vyjádření. Otázka je dána skutečností, že v prvním případě, tzn. při spotřebě živé práce, jde o vyjádření pouze hodnoty produktu pro sebe (bez hodnoty produktu pro společnost), kdežto v případě druhém, při spotřebě zhmotnělé práce, běží o peněžní vyjádření hodnoty (i když opět pouze relativní vzhledem k odchylkám ceny od hodnoty). V takovém případě výkyvy v poměru spotřeby živé a zhmotnělé práce mohou do jisté míry vést k nepřesnostem v našem vyjádření změn v tendencích vývoje základní struktury nákladů oběhu. Na tomto poli zůstává tedy ještě mnoho podnětů k řešení, mnoho nevyjasněných otázek, jimiž si musí politická ekonomie postupně prokázat cestu.

Na tato tajemství, která v sobě skrývají peněžní vyjádření námi zkoumaných jevů a jež jsou vlastní zboží výrobě, zvláště pak zboží výrobě za kapitalismu, je třeba, abychom upozornili dříve, než přistoupíme k vlastnímu rozboru vývoje proporce základní struktury nákladů oběhu v naší republice. Vzhledem k současnému

¹⁵⁴⁾ M. Sakov: O sebestoimosti kak ekonomičeskoj kategorii socialisma, Voprosy ekonomiky, roč. 1956, čís. 3, str. 45.

stavu nebude nám možno vycházet z jiných podkladů, než která nám poskytuje účetní evidence. Nebude nám též možno postihnout všechny ty mnohotvárné procesy, které se dějí pod peněžním povrchem námi zkoumaných jevů. Náš rozbor nebyl by však seriózní, kdybychom neupozornili na všechny okolnosti, které mohou vést k určitým nepřesnostem. Lze však předpokládat, že u výsledných čísel budou odchylky, dané výkyvy mezi peněžním a hodnotovým vyjádřením, mezi účetními částkami a skutečnou spotřebou práce apod. vcelku nepatrné a nepodstatné pro zjištění základních tendencí ve vývoji poměru produktivní a neproduktivní spotřeby práce v oběhu zboží. A o toto zjištění nám v podstatě jde.

